

Dr. Öğr. Üyesi Zeki Keskin

<https://orcid.org/0000-0002-1445-8827>

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Gaziantep / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/04nvpy675>

Kur'ân Yorumunda Oryantalist Düşüncenin Diyalektiği

Dialectics of Orientalist Thought in the Interpretation of the Quran

ÖZET

Kur'ân, İslam dininin yegâne kutsal kitabı günümüze kadar değişmeden gelen mucize ve insanlığa bir rehber oluşundan dolayı O'nu anlamak, açıklamak, yaşamak Müslümanlar için çok önemlidir. Bu önemden dolayı Batılı araştırmacılar Kur'ân üzerinde araştırmalar yapmış onun hakkında kitaplar, makaleler yazmışlar sempozyumlar ve konferanslar düzenlemişlerdir. Oryantalistlerin Kur'ân'a olan bu merakları hidâyet bulma amacından öte, Kur'ân'ın Kutsal Kitapların derlemesinden oluşmuş bir beşer tarafından yazılmış olduğunu ispatlama çabalarıdır. Kur'ân'a inanmayarak ona yorumlarda bulunan Oryantalistler, Kur'ân'ı ilahi olana atfetmeyerek basite indirerek onu bir nesne gibi görmüşlerdir. Böylece Oryantalistler Kur'ân'ı kendi metotlarıyla açıklamaya çalışmış ve yorumlamışlardır. Kur'ân ile ilgili asılsız ve İslam düşüncesine uymayan çeşitli iddialar ortaya atmışlardır. Kendi metotları ve görüşleriyle ilgili çeşitli araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmalar incelendiğinde İslam düşüncesinin ve Kur'ân'ın mesajının ciddi boyutlarda saptırıldığı ortadadır. Buradan yola çıkarak biz de bu çalışmamızda oryantalistlerin Kur'ân yorumundaki farklılıklarını incelemek ve İslam düşüncesiyle çelişen yönlerini ortaya koymaya çalışmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Vahiy, Tefsir, Oryantalizm, Diyalektik.

ABSTRACT

The Quran is the only holy book of the religion of Islam, it is a miracle that has remained unchanged until today, and it is very important for Muslims to understand, explain and live it because it is a guide to humanity. Because of this importance, Western researchers have conducted research on the Quran, written books and articles about it, and organized symposiums and conferences. This curiosity of Orientalists about the Quran is more than an aim to find guidance, it is an effort to prove that the Quran was written by a human being, consisting of a compilation of the Holy Books. Orientalists, who did not believe in the Qur'an and made comments on it, did not attribute the Qur'an to the divine, but rather simplified it and saw it as an object. Thus, Orientalists tried to explain and interpret the Quran with their own methods. They have put forward various claims about the Quran that are unfounded and do not comply with Islamic thought. They have conducted various studies on their own methods and views. When these studies are examined, it is obvious that Islamic thought and the message of the Quran have been seriously distorted. Based on this, in this study we aim to examine the differences in the interpretation of the Quran by orientalists and try to reveal its contradictory aspects with Islamic thought.

Keywords: Quran, Revelation, Commentary, Orientalism, Dialectical.

1. GİRİŞ

Batılı araştırmacıların Kur'ân üzerine yaptıkları çalışmaların ilkinde doğuya olan bir merak ve ilgiyle başlanılmış, akabinde Doğunun kültür ve sosyal yapısında etkili olan kutsal kitap Kur'ân üzerine araştırmalar yapmaya başlamışlardır. Oryantalistlerin bu çalışmaları şarkiyatçılık olarak bilinmektedir. Oryantalizm genellikle batı tarafından, doğuya dayatılan bir doktrindir. Batılılar her zaman Doğuyu bir araştırma alanı, uygulama alanı bazen de sömürülmek için farklı yöntemlerle ele geçirilmeye çalışılan bir alan olmuştur.

Edward Said'in de dediği gibi "Doğu, Batının en mükemmel ötekisi olmuştur."¹ İnceleme nesnesi olan Doğu bu süreçte yoğun bir şekilde incelenmiştir. Kazanılan zaferlerle adını duyuran Müslümanlar Batı için ciddi bir tehlike olarak görülmüştür. İslam üzerine yapılan araştırmalar çoğalmıştır. Araştırmalar Doğu üzerine varsayımlarla başlamıştır ve Doğu araştırılmaya başlanmıştır. Bu araştırmaların tümüne Oryantalizm denilmekle beraber bu araştırmaları yapan kişilere de oryantalist denilmiştir. 19. ve 20. Yüzyıllardaki çalışmalar oryantalizmin verimli yılları olmuştur. Genellikle dikkate değer çalışmalar bu

¹ Edward Said, *Oryantalizm*, trc. Nezih Uzel (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998), 25-26.

yıllarda olmuştur. Oryantalistler, İslami ilimlerin temel kaynaklarının neşri ve tercümelemlerinin yanında kavramsal ve lügat ile ilgili çalışmalar da yapmışlardır. Kur'ân'ın müteşekkik kavram ve kelimelerinin Tevrat İncil gibi kaynaklardan alındığını köken olarak bu kaynaklarda bulunduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Kur'ân tercümesinde ve tefsirinde kendi yöntem ve metotlarıyla çeşitli araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmalar incelendiğinde İslam düşüncesinin ve Kur'ân'ın mesajının ciddi boyutlarda saptırıldığı ortadadır.

Oryantalizm kavramının tarihsel sürecine baktığımızda; ilkin doğu kültürlerini düşünme ve araştırma gayesiyle ortaya çıkmıştır. İkinci olarak da XIX. Asırda doğunun sosyal yapısını, kültürünü, gelenek ve göreneklerini araştırmak için uzmanlaşma gayesiyle ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak da doğunun fikri, simgesel ve hayali unsurlarıyla ilgilenmesiyle ortaya çıktığını görmekteyiz.² Kavramın kökenine eğildiğimizde Oryantalist (Fr. orientaliste) kavramı tarihsel süreçte değişik anlamlar kazanmıştır. 1683'te oryantalist ifadesi Doğuya ait veya Yunan Hristiyanlık dünyasına ait bir üyeyi belirtmekteydi. 1691'e gelindiğinde ise Anthony Wood, Samuel Clark'ı doğuya ait bazı dilleri bildiği için "*Orientalian*" olarak belirtmekteydi. Sonraki dönemlerde Hindistan'da eğitim dilinin İngilizce olmasını savunanlara da bu ad verilmiştir. Bu kavram İngilizce dilinde 1779'da Edward Pococke tarafından kaleme alınmış bir makale de görmekteyiz. Fransızca dilinde ise bu kelime 1799'da "*Magasine encyclopédique*" adlı dergide görülür. 1824'te "*Journal asiatique*" adlı gazete bir vefat haberinde Louis Langlés için Oryantalist ifadesini kullanmıştır. Oryantalizm kavramı doğuyu araştıran, doğu kültürüne sahip anlamıyla 1838'de "*Dictionnaire de l'Académie française*" adlı Ansiklopedik sözlükte yer almıştır. Bu kavram İslam âlemi tarafından Türkçe'de şarkiyatçılık, Arapça dilinde ise istişrak kavramı ile karşılık bulmuş ve oryantalist kavramı için daha çok müsteşrik kelimesi kullanıla gelmiştir.³

Bu kavram dikkatlice incelendiğinde; "Oryantalist," tabiri yerine çoğu zaman "Şarkiyatçı" terimi de kullanılmaktadır. Şarkiyatçı ifadesi doğuyu araştıran inceleyen gerek akademik anlamda gerekse özel ve bireysel olarak araştırmalar yapan tarihçi, sosyolog, antropolog, filolog kişiye verilen bir isimdir.⁴ Gerek İslam Hukuku alanında gerekse Çince dil uzmanı olsun veya Hinduizm inancına sahip biri olsun yâda İranlı sanat eserleri uzmanı olsun bunların tümüne oryantalist denir.⁵ Oryantalizm, estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarihe ait ve filolojik metinler aracılığı ile aktarılmaya çalışılan bir cins jeo-ekonomik görüşler ve bir seri çıkarlar bütünüdür. Bu sistem ayrı bir dünyanın yönlendirilip kullanılmasıdır. Brüt politik iktidarla ilişkili görünmeyen bir hitap şekli fakat çeşitli iktidarların kuvvet farkından doğan dengesiz bir alışveriş düzenidir.⁶ Oryantalizmin tanımlarına bakıldığında ise Batı ile Doğu arasında bir ayırmadan bahsedildiği görülür. Oryantalizmin anlaşılması için de bu ayırımın incelenmesi gerekir. Said, Doğu-Batı ayırımını vurgulamış ve Doğu'nun Avrupa'nın en eski sömürge kaynağı, kültürel rakibi ve öteki olarak algıladığı imgelerinden biri olduğunu belirtmiştir. Doğu-Batı ayırımı denen şey aslında birbirini tamamlayan bir bütündür fakat Batı bunu inkâr eder, onlara göre tek gerçek kendileridir ve Doğuyu onlar biçimlendirecektir.⁷

Doğu ile Batı'nın birbirinden farklı özelliklerde olmasının temelinde coğrafya ve çevre faktörünün farklı oluşu vardır. Örnek verilirse Asya'daki tarımsal özellikler Avrupa ile farklılık gösterir. Doğu ve Batı ayırımı da medeniyete geçişte karşılaşılan problemlere farklı cevaplar verilmesinden kaynaklanır.⁸ Aslında Batı, varlığını Doğu'ya borçludur ve Doğu, Batı'nın en mükemmel ötekisidir. Oryantalizmin konusu da bu ötekidir. Öteki tabiriyle Doğu'nun tarihte pasif ya da silik kaldığı düşünülmemelidir. Avrupa, tarihi seyir içerisinde uzun bir dönem Doğu karşısında zayıf ve muhtaç kalmıştır. Bu anlamda Asya ve Avrupa arasındaki ilişkiler açısından oryantalist çalışmaların incelenmesi önemli yer tutar. Doğu, Batı için her zaman tehdit olmuştur ve Batı tehditten kurtulmak için Doğu'ya hükmetmelidir ve bu nedenle oryantizm Batı ve Doğu arasındaki hâkimiyet mücadelesi ve çatışma üzerine kurulmuştur.⁹ Oryantalizmin stratejisi eski çağlardan beri Batı'nın üstün tavrını yumuşatarak onu Doğu'ya hissettirmeden korumak olmuştur. Batı, Doğu ile ilişkilerini sıkı tutar ve Doğudan elini çekmemek için gayret gösterir. Bu yüzden Avrupalılar, özellikle Rönesans'tan günümüze kadar geçen dönemde Doğu'da bilim adamı, tüccar ve aydın olarak gözükmüş yada orada etkinlik yaratmıştır fakat bu topraklarda hiçbir direnişle karşılaşmamıştır. Batı 18. yy sonlarından itibaren "*Doğu'yu tanımak*" amacıyla yola çıkmış ve tüm gücüyle Doğu'ya dalmıştır.

² Semra Germaner - Zeynep İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, (İstanbul : Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları ,1989), 9.

³ Yücel Bulut, "*Oryantalizm*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara :TDV Yayınları, 2007), 33: 428.

⁴ Sinem Atalay, *Oryantalizm, Oryantalistler ve Arap Dili Çalışmaları*, (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2007), 8.

⁵ İsmail Cerrahoğlu, "*Oryantalizm ve Batı'da Kur'ân İlimleri Üzerine Araştırmalar*", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 31/1 (1990): 95.

⁶ Edward Said, *Oryantalizm*, trc. Nezih Uzel (İstanbul: İrfan Yayıncılık ,1998), 26.

⁷ Erkan Dikici, "*Doğu-Batı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm*", Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 5/2 (2014): 49-50.

⁸ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2014),16.

⁹ Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 7-9.

Bu sırada akademik çalışmalar Doğu'nun gerçeklerine uydurulmuş , yönetimler tekrar ele alınmış , antropoloji ,biyoloji, lengüistik teorileri yeni fikirlerle ele alınmış, insanlık ve evren üzerine ırklara ve tarihe dayalı görüşler ortaya atılmış ve din üzerine yepyeni düşünceler doğmuştur. Bütün bunlar Batı'nın Doğu üzerindeki hayaller dünyasının gerçekleşmiş halidir. O hayaller dünyasının temelinde sadece Batı'nın üstünlük duyguları yer alır.¹⁰

18. yüzyıla gelene değin oryantalizmin uğraşı alanı kendinden farklı bir "öteki" yaratmak ve öteki kültürü öğrenmek oldu. Ancak 18. yüzyılın sonlarında Batı 'ötekine' karşı 'uygarlaştırıcı' bir misyon yüklendi ve oryantalizm Batının üstünlüğünü vurgulamak, bu üstünlüğün dünyanın geri kalan bölgelerine yayılmasının gerekli olduğuna diğerlerini inandırmak için Doğunun farklılıklarını ortaya dökmenin, bu farklılıkları incelemenin ve Doğunun zenginliklerini edinebilmenin ideolojisi haline geldi.¹¹ Öteki kavramı Oryantalizm konusu içinde sıkça geçmektedir. Oryantalizm farklı olanı ötekileştirir. Farklı kültürden olan ve özellikle Batı dışı toplumlar için kullanılan bir kavramdır. Tarihsel süreçte Batının bu anlayışına göre Doğu küçümsenmiş ve sürekli öteki konumunda olmuştur. Öteki kavramı Batı tarafından ortaya atılmıştır ve Doğu üzerinde hâkimiyet sağlamak için de Doğu-Batı ayrımı denilen ayrımı üretmiştir.¹² Kişinin ya da toplumun kimlik kazanması başkalarıyla etkileşim içinde olmasıyla gerçekleşir. Toplumların birbirini tanımada birbirinden farklılıklarının olması ve bu toplumların birbiriyle karşılıklı etkileşim içinde olması gerekir. Bir toplum kendi kimliğine ancak başka toplumların özellikleriyle kendi özelliklerini kıyaslayarak ulaşabilir. Başkalık olmadan kimlik olmaz. Aidiyet ya da kimlik, başkalık ve ötekilik ile tanımlanır ve anlamlanır. Bütün kimlikler farklılıklarıyla vardır ve ötekisi olmayan hiçbir kültürel kimlik yoktur. Her kimlik biriminin ismi "öteki" tarafından verilir. Mesela Batı Doğu'yu ötekileştirmek suretiyle "Doğululaştırarak" kendisini tanımlar. Bu ötekileştirme işlemiyle kendisinde olan iyi şeylerin onda olmadığını iddia eder. Doğu durağandır ve Doğu'nun her bölgesi oryantalist düşüncede söylemde aynıdır.¹³

2. ORYANTALİZMİN İSLAM DİYALEKTİĞİ

Batı dünyası çok eskilerden beri İslam kültürünü tanıma çabası içindeydi. Endülüs'te yetişen birçok Hristiyan öğrenci aracılığıyla İslam düşüncesi kilise okullarında ve üniversitelerde Batı dünyasına anlatılmaya başlandı. Orta çağlarda Avrupa'da üniversitelerde 17. yy'dan itibaren Arap dili ve İslam kültürünü anlatan bölümler açıldı. 11 Eylül terör olayından sonra da İslam araştırmaları çoğaldı. Hz. Muhammed'in (sav) 632'de vefatından sonra yapılan Müslüman fetihleri ve başarıları Avrupa'yı korkuttu. Bu korku 19.yy'da Osmanlı'nın Balkanlardaki hâkimiyetini kaybetmesine kadar sürdü. Smith'in bu konudaki düşüncesi şöyle oldu : "*Karl Marx ve Komünizmin yükselişine kadar Batı medeniyetinin karşı karşıya kaldığı tek ciddi meydan okumayı Hz. Peygamber düzenledi ve başlattı. Müslümanlar literatürde baş düşman rolünü oynadılar.*"¹⁴

İslam'ın kaynağı Kur'ân ve sünnettir. Müslüman düşünürler ve mutasavvıflar hareket noktası ve ilham kaynağı olarak Kur'ân ve Hadislere müracaat ederler. Batının İslam hakkındaki düşüncesi burada farklıdır. Henry Corbin'in de belirttiği gibi, Batı'da bazı oryantalistler İslam'daki felsefi ve tasavvufi düşüncenin oluşumunda İslam dininin etkisinin olmadığını söylerler. Onları bu düşünceye götüren sebep İslam dinine ve medeniyetine karşı olan önyargıdır. İslam düşüncesinin Yunanlardan yapılan çevirilerle oluştuğu fikri de yine oryantalist zihniyetin önyargıdır.¹⁵ Batılı yazarlar önceleri İslam ile ilgili hiçbir bilgiye sahip değillerdi. Onların düşüncesinde İslam, ilkel putperestlikten, Manihaizm'den farkı olmayan ve Hristiyanlığı tehdit eden bir dindi. Onlar bilgilerini sağlam bir kaynaktan almadılar, onlar gibi düşünen ve İslam hakkında bilgi sahibi olmayan yazarları kaynak aldılar. 1120 yılından sonra Hz. Peygamberle ilgili efsaneler uydurulmaya başlandı. Müslümanlar da puta tapan bir millet olarak tanıtıldı.¹⁶

Alman oryantalistlerden olan Fück, İslam'da bazı ibadet şekillerinin putperestliği andırıldığını ve desteklediğini savunur bu konuyla ilgili çeşitli tezler öne sürer ve bunları örneklerle açıklar. Bu tezler İslam düşüncesinin amacıyla uyuşmamaktadır ve burada İslam'a karşı oryantalistlik fikirler açıkça kendini göstermektedir. Hac'da hafif İslami süslemeler içinde eski Arap putperestliğinin büyük bir parçasının muhafaza edildiğini iddia eder ve Küp şeklindeki Kâbe'nin kara mermer binasının putperestlikten geldiğini savunur. Fückü, Kâbe'nin Hac esnasında değerli bir kumaşla giydirilmesini ve doğu duvarına yerleştirilmiş ve hacımın saygı ile öptüğü Hacerü'l Esved'in de putperestlikten gelmekte olduğunu da iddia

¹⁰ Said, *Oryantalizm*, 19-20.

¹¹ Recep Boztemur, "*Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm*", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S.20 ,s.135.

¹² Dikici, "*Doğu-Batı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm*", 52-53.

¹³ Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 12-13.

¹⁴ Mehmet Erkal, *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu*, 13-16.

¹⁵ Mehmet Bayraktar, *İslam Felsefesine Giriş*, 4. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 25.

¹⁶ Naif Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur'ân'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 13.

etmiştir. “Saat yel kovanının aksi yönünde üç kez hızlı adımlarla ve dört kez yavaş ve ciddi adımlarla Kâbe’nin etrafında dönmek (tavaf) da putperesttir” diyen Fück, aynıısının, birbirlerine yakın olan Safa ile Merve arasındaki say için geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Oryantalist Fück, Arafat ve Mina yolunun yarısındaki Müzdelife’deki vakfeyi ve Mina’daki şeytan taşlama adetinin de çok eski olduğunu söylerken bunları da putperestlikle ilişkilendirmiştir. Fück, Hac’daki önemli ibadetlerden olan Kurban kesme hakkında ise şu değerlendirmelerde bulunmaktadır;

Nihâyetinde kesilen kurban eski bir gelenektir. Bu bütün İslam dünyasında “*İd el-Edha*” ya da Kurban “*İd: Bakara (inek)*” “*İd: Bayram*” olarak kutlanmaktadır. Putperestlik zamanında hac yolculuğunun böyle bitmiş olması İslam’da da hacıların kurbandan sonra ihram vaziyetinden çıkmalarında görülmektedir. Kapalı bir alay şeklinde olmasa da tabii ki yine Mekke’ye giderler Kâbe etrafında olan tavafı yaparlar ve yine Mina’ya dönerler. Mina’da, ayın 11, 12, 13. günlerinde Kurban’dan artan etler yenir ve bayram şenlik ve eğlenceyle son bulur. İşte böyle putperestlikte kurban ziyafeti, bayramın bitişini simgeliyordu.¹⁷

Oryantalistlerin Doğu hakkındaki eserleri, genelde erken dönemlere dayanıyordu ve Batı İslami eserlerin inceliyor ve daha çok dinsel polemiklere yer veriyordu. Kur’ân ve İslam ile ilgili saldırgan bir tutum ve dil öne çıkıyordu. Yazılanlara bakıldığında İslam ile ilgili yazılanlar dehşet vericiydi. Onlara göre İslam bir sapkınlık dini, Hz. Muhammed de sapkın bir sahtekârdı.¹⁸ Dante, İlahi Komedyası eserinde bu düşünceleri şu şekilde belirtmiştir : “*Bak! Muhammed ne hale geldi! Ağlayarak önüm sıra giden Ali’nin yüzü, çenesinden tepesine dek yarıktır. Burada gördüklerinin tümü de hayattayken ara bozmuş, bölücülük yapmışlar ve bu yüzden de vücutları bu biçimde yarılmıştır.*”¹⁹

İslam’ın dünyada yayılışı Doğu’da ve Batı’da büyük değişimlere sebep oldu. İslam fetihleri Asya ve Avrupa’da hızlı bir şekilde ilerliyordu. Bu fetihler fethedilen yerleri yıkmıyor aksine ticari, ekonomik, kültürel yönlerden geliştiriyordu ve bu da fethedilen yerlerdeki halkların güvenini oluşturuyordu. İslam’ın ortaya çıkışıyla Avrupa ve Asya sınırları ve arasındaki ilişkilerde değişimler oldu. Akdeniz daha önce Roma devleti sınırı iken İslam’la birlikte Asya ve Avrupa arasında bir sınır oldu. Roma döneminde Avrupa’nın merkezi olan Akdeniz artık Avrupa ve Asya’nın sınırı oldu. İslam’ın hızla yayıldığı yüzyıllar Orta Çağ olarak adlandırılır. Avrupa için karanlık bir dönem olmakla birlikte kilise otoritesi her alanda hissedilir. Orta Çağ’da Doğu-Batı ilişkileri iki düşman din arasında çatışmaya dönmüştür. Hristiyanlık bu dönemde Avrupa’nın girişimlerini meşrulaştırma çabasıdadır. Arap fetihleri hakkında Hristiyanların düşünceleri bilinmemekle birlikte 7. yy ’da Sebeos’un Hz. Muhammed’in getirdiği sözlerin hakikat olduğunu söylemesi olumlu yaklaşımlarının olduğunu gösterir. Fakat 8.yy ortalarında ed-Dımeşki tarafından yazılan risaleler İslam’a karşı yazılan en önemli reddiyeler olmuştur. Dımeşki’nin, Hz. Muhammed’in vahyinin tanıksız ve delilsiz olduğunu ve rüyadan ibaret olduğunu söylemesi de İslam konusundaki düşünceleridir. Avrupa devletleri İslam’a karşı koymak için güçlerini birleştirmeliydi. Birlikte hareket etme siyaseti de böylece Hristiyanlık temelinde gerçekleşti. Haçlı Seferleri de bu girişimlerin sonucu olarak ortaya çıktı. İlk Haçlı Seferleri 1095’te Papa 2. Urbanus’un çağrısıyla düzenlendi. Amaç Kutsal Toprakları Müslümanların elinden almak gibi görünse de Doğu Akdeniz ticaretini yeniden kazanmak da amaçlar arasındaydı. Doğu üzerinde koloni kurma çalışmaları haçlı seferleri ile Haçlı Seferleri Batı’nın Doğu üzerinde ilk koloni kurma çabasıdır. Batı ilk kez kendi sınırı dışında Asya’da koloni kurabilmiştir. Haçlılar İslam dünyasının gelişmişliği konusunda hayran kaldı ve rakip dini tanımış oldular. Felsefesi ve bilimsel gelişmeleriyle İslam, düşünce tarihine bir katkı olarak kabul edilse de bir din ve ahlak sistemi olarak reddedilmiştir.²⁰Edward Said, din olarak İslam’ın oryantalist söylemde ‘Hristiyanlığın sahte yeni bir uyarlaması ve Grek felsefesinin kullanımına yönelik başarısız Doğulu bir teşebbüs olarak görüldüğünü belirtir.²¹

3. KUR’ÂN YORUMUNDA ORYANTALİST DÜŞÜNCENİN DİYALEKTİĞİ

Hz. Muhammed’e (s.a.v.) Cibril (a.s.) aracılığıyla Arapça olarak indirilen ilahi emirleri ihtiva eden Kur’ân, hem ezberden ve hem de yazılı olarak olduğu gibi bize kadar ulaşan ve korunmuşluğu ilahi yasalar gereği korunan ve bunda asla şüphe bulunmayan O’na inanıp Müslümanca yaşamak isteyenler için hayat kılavuzu olan ilahi kitaptır.²² Kur’ân’ın Allah’ın kelamı olduğu konusunda Müslümanların şüphe etmedikleri bir

¹⁷ Bekir Ezer, *Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed, Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları*, 1900-1950 (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007), 85-86.

¹⁸ Mertcan, Hakan. “*Oryantalizm Sömürgecilik İlişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin’in Lambasına Uzanan Aşk*” in *Bitmeyen Kanlı Serüveni*”. Mîlel ve Nihal Dergisi 4/2 (2007): 15 – 23.

¹⁹ Dante, *İlahi Komedyası*, 4. Baskı trc. Feridun Timur, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1984), 280

²⁰ Bulut, Oryantalizmin Kısa Tarihi, 27-39.

²¹ Bilal Gökçür, “Oryantalist Literatürde Kur’ân’ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı”, *Bilimname Dergisi* 15/7 (2005): 37.

²² Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 13.

husustur. Kur'an'ın tanımı konusunda mütekelimeler ve usülcüler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüş ayrılıkları Kur'an lafzının tamamına mı delalet ettiği yoksa bir kısmına mı delalet ettiği, veya bir âyetine mi delalet ettiği yada bir kısmına mı delalet ettiği konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.²³

Kur'an kavramının nereden geldiğine dair farklı görüşler vardır. "el-Kur'an" (القرآن) şeklinde olduğunu ileri sürenler ile "kara'e" (قرأ) fiilinden türediğini ileri sürenler bulunmaktadır. Çoğunluğun görüşüne göre "okumak" (kıraat, tilâvet) manasına gelen "kara'e" fiilinden isim olduğu belirtilmektedir.²⁴ İlk gelen vahyin "ikra" (oku) emri ile başlaması ve Kur'an'da "kara'e" fiilinin "okuma" anlamında on yedi yerde geçmesi ve Kur'an'ın en çok tavsiye edilen ve okunan bir kitap olması gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e" fiilinden geldiğini bilmek daha doğru görünmektedir. Oryantalistler Frantz Buhl ve A. T. Welch ve pek çok Batılı ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryanicedeki "yazı-metin okumak; kilisede yapılan ders" manalarındaki karyânâ kökünden geldiğini belirtirler. "Kara'e"nin kök anlamı itibarıyla "kıraat" ve "tilâvet" anlamına gelmediğini Arap dil bilimcileri ifade etmektedirler.²⁵ Kur'an dilinin Arapça olması, Allah'ın (c.c.) hitabına konu aldığı anlamları muhatap kitlenin kelime dünyasına, onların anlayabileceği sözcüklerle, o kültürün görüşleriyle, ahlaki estetik değerleri çerçevesinde onlara bildirmiştir.²⁶ "Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler." (Nisa: 16/9) Bu Kur'an, Allah'a itaat edip yasaklarından kaçınarak güzel amel işleyen Müslümanları cennetle müjdeler. Ahirete, iman etmeyen kâfirlere ise, Allah tarafından, can yakıcı bir azap hazırladığını haber verir ki o da cehennemdir.²⁷

Batı'da akademik düzeyde Kur'an araştırmaları 19. yy'da başlamış olup Kur'an'ın muhafazası konusu ele alınmış ve Batılı Kur'an araştırmalarına yol gösteren ilk kaynaklar Teodor Nöldeke'nin "*Geschichte des Qorans*" ve Ignaz Goldziher'in "*Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung*" adlı eserleri olmuştur. *Geschichte des Qorans* latince hazırlanıp 1860'da neşredilmiştir Eser sonrasında Almanca'ya çevrilmiş, 3 cilt halinde yayınlanmıştır. Nöldeke'nin hazırladığı birinci ciltte Hz. Peygamber(a.s)'ın nübüvveti ve aldığı vahiyler hakkında da bilgiler verilip surelerin tasnifi yapılmıştır. İkinci ciltte Hz. Ebubekir (r.a) döneminde Kur'an'ın cem edilmesi ve Hz. Osman (r.a) döneminde istinsah faaliyetlerini aktarmıştır. Kur'an'ın diğer semavi kitaplarla ilişkisi ve menşei hakkında görüşler öne sürülmüştür. Son olarak üçüncü ciltte de Kur'an tarihi hakkında incelemelerde bulunulmuştur.²⁸ Oryantalist Jeffery, filolojik metin üzerinde çalışmalar yapan ve daha çok Kur'an metni ve onun kitap haline getirilişi konusunda araştırmalar yapmıştır. Kendisinin koyu Hristiyan oluşundan ötürü Kur'an metni üzerinde durup tenkitlerle Kur'an'ın otoritesini zayıflatmaya çalışmıştır. Özellikle sahâbilerin farklı yazım Mushafları ve farklı kıraatler üzerinden hareketle sonradan değişikliler yapıldığını ispatlama gayretiyle ve Fatiha süresinin Kur'an'dan olmadığını iddia ederek Kur'an'ın otoritesini zayıflatmaya yönelik tenkitli çalışmalar yapmıştır. Arap kabileleri arasındaki okunuşları farklı lehçeleri aktarmaktan öte Vahyin otoritesini zayıflatacak en ufak bir sonuca ulaşamamıştır. Her ne kadar Kur'an'ın Tevrat ve İncil'den etkilenen Muhammed'in kişiliği ve sözlerinden başka bir şey değildir diye iddiada bulunsa bile bütün bu beyhude çalışmalarına rağmen hiçbir sonuca ulaşamamıştır.²⁹

Avustralyalı oryantalist Arthur Jeffery, Nöldeke'nin öncülüğünde batıdaki Kitabı Mukaddes ile ilgili çalışmalarda nakilci düşünce ile akılcı-analitik düşüncenin çatışma halinde olduğunu fakat sonunda bu akılcı-analitik düşüncenin başarılı olacağını ve kazanacağını belirtmektedir. Akılcı-analitik düşüncesinin Kur'an çalışmalarında da uygulanması gerektiğini ve bunun için Theodore Nöldeke'nin Kur'an tarihi üzerine kaleme aldığı "*Geschichte des Qurans*" adlı çalışmasını örnek gösterir. Arthur Jeffery'nin "*Foreign Vocabulary of the Qur'an*" (Kur'anda Yabancı Kelimeler) adlı eseri, Kur'an'ı ilahi bir kitap olarak kabul etmeyip, Ona yabancı bir köken arayanlar için iyi bir kaynak kitaptır. Nöldeke'den sonraki süreçte Ignaz Goldziher'in *Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung* (İslam Tefsir Mezhepleri) adlı eseri de yeni bir tefsir tarihi yazımı geliştirmiş ve tefsirleri sınıflara ayırmıştır. Goldziher, yaptığı bu sentezci tefsir tarihi yazımında seçtiği metinler sebebiyle tefsirin gelişmesini yanlış değerlendirmiştir.³⁰ Oryantalist Jeffery, İslam'ın ana kaynaklarına ön yargılı, eleştirel ve şüpheli yaklaşmaktadır. Jeffery'e

²³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınevi, 2003), 34.

²⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 31-33.

²⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 33.

²⁶ Necmettin Gökçür, *Kur'an Dilinin Sosyal Kültürel Bağlamı*, 1.Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 19.

²⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınevi: 5/262-263.

²⁸ Mahmut Ayyıldız, *Batı'da Kur'an Araştırmalarının Ulumu'l-Kur'an Eserlerine Yansımaları -Subhi Salih Örneği-*, *İslam Araştırmaları ve Oryantalizm*, thk.Bilal Gökçür ve Necmettin Gökçür (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 10-11.

²⁹ Mesut Okumuş, "Jeffery ve Kur'an Çalışmalarındaki Yeri", *Oryantalistlerin Gözüyle İslam*, thk. Ahmet Yücel (İstanbul : Rağbet Yayınları, 2003) , 91-94.

³⁰ İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31/1 (1990): 111.

göre, klasik İslam dil bilimcileri aldıkları ve atıfta buldukları diller hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdi. Onun yararlandığı kaynaklar Cevaliki, Cevheri, Suyûti, Rağıp el-İsfahani ve Beyzavi'nin eserleri gelmektedir. Jeffery *“Foreign Vocabulary of the Qur'an”* (Kur'ânda Yabancı Kelimeler) adlı kitabında kendisinden önce kitaplar yazmış oryantalistlerden faydalanmıştır. W. Robertson Smith, K. Ahrens. Tor Andrae, A. Geiger, I.Goldziher, J. Horowitz, Th. Nöldeke, S. Fraenkel, H. Hirschfeld, J. Wellhausen, A. J Wensinck ve A. Mingana gibi oryantalistler ile Kur'ân hakkında teolojik-polemik yaklaşımlarıyla tanınan Tisdall, Torrey ve Beli gibi oryantalistlerin görüşlerine de sıkça yer vermiştir. Jeffery'nin *“The Foreign Vocabulary of The Qur'an”* adlı kitabı ana bölümden oluşmaktadır. Girişte Suyûti'nin el-İtkan'ından alıntılarla Kur'ân'da bulunan ve köken itibarıyla Arapça orijinal olan kavramlar üzerinde ilk dönem tartışmaları ele almıştır. Suyûti'nin köken olarak kavramların hangi Arapça lehçelerden geldiğini Kur'ân'daki yabancı kelimelerin listesini kullanan Jeffery bu diller ile ilgili tablolar kullanarak onlarla ilgili ifadeler kullanmıştır. Kavramların tahlilinde ise, önce dil bilimci âlimlerin, müfessirlerin daha sonra ise müsteşriklerin fikirlerini belirtmiş ve sonunda ise müellifin kendi tercihini aktarmıştır. Jeffery Kur'ân'da 325 kavramın yabancı menşei olduğunu iddia etmiştir. Jeffery Peygamber adları ile İslam dinine ait terimlerin çoğunun İbranice, Süryanice, Habeşçe ve Grekçe'den geldiğini iddia etmiştir. İslam kültürüne ait terimleri ise Fars, Yunan, Kıpti vb. diğer coğrafik kültürlerle bağlamaya çalışmıştır. Kur'ân lisanını etki eden dilin Hristiyanlıkla olan tarihi bağından ötürü Süryanice olduğunu belirtmiştir.³¹

Kur'ân ile ilgili çalışmaları bulunan Alman oryantalist Josef Horovitz ise 1926'da *“Koranische Untersuchungen”* eserini yayınlamıştır ve bu eser sonrasında Batı'da yapılan esere kaynaklık etmiştir. İki bölümden oluşan bu eserin birinci bölümü Kur'ân'da geçen peygamberlerin kıssaları ile Kur'ân'da geçen diğer kıssalar konu edinmiştir. İkinci bölümde ise Kur'ân'daki bazı kavramları dil açısından analiz ederek bunların kaynağını ve anlamlarını araştırmış İbranice ve Süryanice ile ilintilemeye çalışmıştır.³² Kur'ân ile ilgili çalışmaları bulunan bir başka oryantalist Rudi Paret ise *“Muhammed ve Kur'ân”*, adlı eserinde ise Kur'ân ile son peygamber Hz. Muhammed ile ilgili ve İslam'a dair birçok konudaki düşüncelerini anlattığı ilmi bir eserdir. Eserinde Hz. Peygambere iftira atarak Kur'ân'da bahsi geçen kıssaların O'nun döneminde sosyal ve siyasi olarak hayalini kurduğu ve kurguladığı hikâyelerden oluştuğunu iddia eder. Ayrıca eserinde Yahudiliğin bölgeye nasıl yerleştiğini Hristiyan misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerindeki ve Hristiyanlığı kabul eden Arap kabilelerini anlatır. Kendince Hz. Peygamber ile son ilahi kitap Kur'ân hakkında ve o bölgenin şartlarını, coğrafi koşullarını sosyal ve siyasi durumunu bir misyoner gözüyle anlatmaya çalışır. Ayrıca oryantalist Paret Kur'ân'ın dil ve metin açısından orijinal ve özgün olabileceğini kabul ederek fakat ihtiva ettiği konular olarak kesinlikle önceki Tevrat ve İncil'den alıntılardan oluştuğunu iddia etmektedir. Kıyamet, hesaba çekilme, yeniden dirilme gibi ifadelerin Hz. Peygamberin kitap ehlinden almış olduğunu iddia eder. Merhametli, şefkatli ve yaratıcı tanrı düşüncesinin hesap, kıyamet ve dirilme gibi konuların Mekke'de inen sürelerde daha çok işlendiğini ve bu sadece insanları etkilemek için yapıldığını iddia etmektedir. Paret'e göre Kur'ân'a bakıldığında, kişileri Allah'ı düşünmeye sevk eden iki neden olduğunu savunur bunların ilki Allah'ın sonsuz kudreti ve gücü, ikincisi ise Allah'ın kullarına nimeti ve merhameti olduğunu savunur. Rudi Paret İslam'daki bütün bu tasavvur ve algıların kaynağı olarak Tevrat ve İncili göstererek bunu bu şekilde açıklamaya çalışır. Paret kitabında *“Hayal Kurıklığı ve Reddediliş”* başlığı altında Kur'ân'da sıklıkla tüm ilahi mesajların amacının aynı olduğu belirtilerek tevhid inancının Yahudilerle ortak bir noktada buluştuğunu savunmuştur. Beyhude çabalarına rağmen bir türlü Kur'ân'ın hakikatini ve eşsizliğini kabul etmeyen Paret, Kur'ân'da Hz. Muhammed'in sıklıkla Hz. Musa ve Hz. İsa kıssasından bahsederek onlarla güya yakınlık ilişkisi kurmaya çalıştığını ve bununla beraber İsrailoğulları kıssasını da ekleyerek onlara daha yakınlık kurmaya çalışmıştır fakat Yahudilerin bunun farkında olduğunu ve asla ona yakın olmadığını savunmuştur. Yahudilerin peygamberin bütün bu çabalarına rağmen asla Tevrat'tan vazgeçmediklerini ve sabit bir toplum olarak özgünlüklerini bozmadıklarını iddia eder.³³

4. SONUÇ

Sonuç olarak baktığımızda; buraya kadar işlediğimiz oryantalistlerin genel gaye ve hedefleri Kur'ân'ı Müslümanların gözünde zayıflatmak O'na helâl getirmek şüphe edici hisleri aşlamak için harcadıkları çabayı göz ardı edemeyiz. Beyhude bir çaba ile Kur'ân'ın Tevrat'tan ve İncil'den etkilenerek Hz. Muhammed (sav) tarafından kaleme alınmış olduğunu ve Kur'ân'ın Hz. Peygamberin hayal ve kurgularının bir mahsulü olduğunu iddia ederek bunu ispatlama çabasına girmeleri ne kadar acınacak bir durumdur. Bununla beraber Kur'ân'ın kaynağının vahiy olduğunu kabul etmeyen Batılı oryantalistler 19.

³¹ Bilal Gökkır, *“Kur'ân'da Yabancı Kelimeler Meselesine Oryantalist Bir Yaklaşım”*, Marife Dergisi S.3 (2002): 137-138-139.

³² Yılmaz, Ziya. *“Josef Horovitz”*, Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV. Yayınları, 1998), 18: 242.

³³ Hüseyin Polat, *Alman Oryantalistlerin Kur'ân ve Tefsir Çalışmaları Rudi Paret Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011),47-51.

yy'dan itibaren Kur'an'ın kaynağı hakkında araştırma ve sürekli tartışma alanları ortaya çıkarmışlardır. Bazı oryantalistler Kur'an'ın kaynağının Yahudilikten ve Tevrat'tan geldiğini kitapların da eserlerinde ispatlamaya çalışsalar da bu iddia asılsızdır. Hz. Muhammed'in Kur'an'ı Yahudilerden almış olduğunu ve Kur'an'ın Yahudi kutsal kitabı olduğunu iddia eden ve bu tezi savunan Oryantalistlerin Yahudi asıllı olduğu bilinmektedir. Oryantalistlerin bir kısmı ise Kur'an'ın asıl kaynağının İncil olduğunu savunur. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı İncil'den ve Hristiyanlardan etkilenecek oluşturduğu görüşündedirler.³⁴ Bütün bu asılsız iddiaların hiçbiri Kur'an'ın özgünlüğüne, şanına ve kutsallığına en ufak bir şüphe ve helâl getirmez çünkü bu Kur'an ilahi yaslar gereği Allah (c.c.) tarafından özel olarak koruma altına alınmıştır. “Şüphesiz O Kur'an'ı biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.”(Hicr: 15/9)

KAYNAKÇA

- Akdemir, S. (1989). “Müsteşriklerin Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/ 31.
- Alighieri, D. (1984). *İlahi Komedyası*. Trc. Feridun Timur. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Atalay, S. (2007). *Oryantalizm. Oryantalistler ve Arap Dili Çalışmaları*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Dicle Üniversitesi.
- Aydınlı, A. v.dğr. (2003). *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ayyıldız, M. (2016). “Batı'da Kur'an Araştırmalarının Ulumu'l-Kur'an Eserlerine Yansımaları -Subhi Salih Örneği-“, *İslam Araştırmaları ve Oryantalizm*, Ed. Bilal Gökçür ve Necmettin Gökçür. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bayraktar, M. (2017). *İslam Felsefesine Giriş*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Birişik, A. (1989). “Kur'an”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi Yayınları.
- Boztemur, R. (2008). “Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm”, Doğu Batı Düşünce Dergisi 1/20.
- Bulut, Y. (2007). “Oryantalizm maddesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi Yayınları.
- Bulut, Y. (2014). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1990). “Oryantalizm ve Batı'da Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 31/1.
- *Tefsir Usûlu*, (2015). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Çırakman, A. (2002). “Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi 20/1.
- Dikici, E. (2014). “Doğu-Batı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 5/2.
- Ezer, B. (2007). *Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed, Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları 1900-1950*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi.
- Germaner, S. (1989). – İnankur, Z. *Oryantalizm ve Türkiye*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- Gökçür, B. (2002). “Kur'an'da Yabancı Kelimeler Meselesine Oryantalist Bir Yaklaşım”, Marife Dergisi, 3/12.
- (2012). “Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/27.
- (2005). “Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı”, Bilimname Dergisi 15/7.

³⁴ Salih Akdemir, “Müsteşriklerin Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 31 (1989): 193.

- Gökkır, B. ve N. (Ed.), (2016). “*Muhammed Abduh, Reşid Rıza ve Oryantalistler*”, İslam Araştırmaları ve Oryantalizm.
- Gökkır, N. (2014). *Kur’ân Dilinin Sosyal Kültürel Bağlamı*, İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Hüseyin, A. – Olsan, R. (1989). *Oryantalistler ve İslamiyatçılar*, Trc. Bedirhan Muhib. İnsan Yayınları.
- Karaman, H. v.dğr. (2017). *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Keskin, Z. (2018). *Kur’ân’a Tarihsel ve Modern Yaklaşımların Eleştirisi*, Ensar Yayıncılık.
- Kontny, O. (2002). “*Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine*”, Doğu Batı Düşünce Dergisi Oryantalizm 1/20.
- Kurtuluş, R. (2001). “*Arthur Jeffery*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi Yayınları.
- Mardin, Ş. (2002). “*Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği*”, Doğu Batı Düşünce Dergisi Oryantalizm 1/20.
- Mertcan, H. (2007). “*Oryantalizm Sömürgecilik İlişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin’in Lambasına Uzanan Aşk’ın Bitmeyen Kanlı Serüveni*”. Milet ve Nihal Dergisi 4/2.
- Okumuş, M. (2003). *Jeffery ve Kur’ân Çalışmalarındaki Yeri, Oryantalistlerin Gözüyle İslam*, thk. Ahmet Yücel. 91 – 94. Rağbet Yayınları.
- Said, E. (1998). *Oryantalizm*. Trc. Nezih Uzel. İrfan Yayıncılık.
- Taberî, E. C. M. b. C. b. Y. b. H. (1996). *Câmiu’l- Beyân an Te’v’il-i Âyi’l-Kur’ân*, Trc. Mehmet Beşir Eryarsoy. Buruc Yayınları.
- Yaşar, N. (2017). *Oryantalistlere Göre Kur’ân’ın Kaynağı Ve Metinleşmesi*, Ankara Okulu Yayınları.
- Yıldız, Ş. (2002). *Oryantalizm ve İslam Tarihine Oryantalist Yaklaşımlar*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Uludağ Üniversitesi.
- Yılmaz, Z. (1998). “*Josef Horovitz*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 18: 242. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi Yayınları.